

מצביאותו של האלוף יצחק חופי בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים

שלומי בינדר¹

כיצד למידה על מצביאי עבר יכולה לשרת את צורכי המצביאות בהווה? תא"ל שלומי בינדר, מפקד אוגדת הגליל, מנתח את תפקודו של אלוף יצחק חופי, מפקד פיקוד הצפון בחודשים שלפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, ומצביע על שורת תובנות הרלוונטיות לימינו למצביאים בדרג מפקד הפיקוד ומפקד האוגדה. לדעת תא"ל בינדר, חלק מהאתגרים הארגוניים והמבצעיים שעמדו בפני חופי דומים לאלו שהוא, כמפקד אוגדה, התמודד עימם עם כניסתו לתפקיד. כך, למשל, הצלחתו של אלוף חופי לשכנע את הרמטכ"ל דוד אלעזר לעשות שינויים משמעותיים בתחומי ארגון מרחב הלחימה (דוגמת סלילת דרכים) ותגבור כוחות ברמת הגולן, הרימה תרומה משמעותית להצלחות הפיקוד בזמן המלחמה.

הקדמה

הבחירה בניתוח מצביאותו של יצחק חופי בתקופה שלפני מלחמת יום הכיפורים בהקשר ההכנות למתקפת פתע סורית, נבעה מן הדמיון העקרוני שמצאתי בין האתגרים שעמדו בפניו במהלך שנת 1973 לבין האתגרים שעימם נדרשתי להתמודד בכניסתי לתפקיד מפקד אוגדת הגליל. אתגרים אלה היו אירועי "בין המצרים" (פיגוע במתווה נ"ט בחזית לבנון) והתנעתו של מחשב אסטרטגי באוגדה לתיקופה של התפיסה הקיימת.

אז, כמו היום, נדרש המצביא להתמודד עם בעיה מערכתית במשימת מגנה, אשר דורשת ממנו לנתח מערכת מורכבת, לזהות השתנות בצד הכחול ובצד האדום, ולבנות תפיסה שתיתן מענה לאתגר תוך יישום תוכנית עבודה מותאמת ורלוונטית בקבועי הזמן למימושה. יתרה מכך, הפתרונות לאתגר המערכתי מחייבים שילוב עם העולם החוץ-ארגוני, משמע, המענה אינו יכול להתבסס רק על המערכת שבפיקודו

¹ תת-אלוף שלומי בינדר הוא מפקד עוצבת הגליל. קודם לכן שימש כמפקד חטיבת גולני, כמפקד סיירת מטכ"ל וכמפקד יחידת אגוז.

הישיר של המצביא. למידת תפקודו של חופי בתחום זה נראתה רלוונטית לימינו לא רק עקב אופי האתגר המקצועי, אלא גם עקב הצורך לחבר שותפים מגורמי הצבא השונים בהיעדר סמכות פיקודית ולרתום עמיתים וממונים להכרה בבעיה המערכתית ולמתן מענה לה.

רקע

האלוף חופי התמודד עם הכנת פיקוד הצפון לחירום ולמלחמה בחזית הסורית. ההיערכות בזירה הצפונית עמדה במתח מול השקעת משאבי צה"ל בחזית הדרומית כנגד הצבא המצרי, שנחשב כחזק וכמאיים יותר. הנחת העבודה הצה"לית הרווחת הייתה, שלא תתבצע התקפת פתע של צבאות ערב ללא קבלת התרעה על כך, ולפיכך הונחו הנחות יסוד מגבילות ביותר בתפיסת ההפעלה של צה"ל באותם ימים.

האלוף חופי זיהה את ההיסט בתפיסה הצה"לית כבר בתחילת 1973, ונאלץ להתמודד עם האתגר של השתנות פנימית בפיקוד (כולל שלו עצמו) ורתימת גופי המטכ"ל לתרחיש ייחוס שנדמה היה כדמיוני. גם אז, הפתרון לבעיה וההיערכות המיטבית למלחמה בחזית הסורית דרשו יכולות מגופים ומזרועות שונים בצבא כגון חיל האוויר, אגף המודיעין, אגף האפסנאות (אג"א) ועוד. גם בצה"ל של אז לא היו בידי אלופי הפיקוד כלל המרכיבים מכלל הזרועות תחת אחריותם וסמכותם. לפיכך, הפתרון לאתגר דרש רתימה של זרועות נוספות בצה"ל או לחלופין שכנוע המטכ"ל להכפיף לטובת הפיקוד. זוהי הוכחה נוספת לחשיבותה של מצביאות טרום-מלחמתית שאינה נופלת מזו שבשדה הקרב.²

האלוף חופי התמנה לתפקידו בקיץ 1972. בסוף אותה שנה התפתחו תקריות ירי מנגד (ימי קרב) בין צבא סוריה לצה"ל. בסדרה של מבצעים שכוננו "קפיטל", שולבה אש טנקים, ארטילריה וחיל אוויר לתקיפת יעדים ברמת הגולן הסורית. פיקוד הצפון הפיק לקחים ושיפר את יכולות הפיקוד והשליטה שלו. כמו כן, החיכוך המבצעי מתחת לסף המלחמה, בדומה לחיכוך המבצעי שאנו חווים עם חזבאללה בעת הזאת, יצר למידה שכתוצאה ממנה פותחו מענים והואצו תהליכי תכנון אופרטיביים ופעולות בשטח. ההיסטוריה מעידה כי תהליכים אלה היו ממוקדי תרחיש יום-קרב ולא תרחיש של מלחמה כוללת, ועסקו בעיקר באתגר המבצעי הדחוף ובתרחיש הסביר. ימי הקרב קיבעו את תודעת מפקדי הפיקוד והדרגים שמתחתיהם. עדויות לוחמי השריון בחזית הרמה מעידות על כך שעד בוקר 7 באוקטובר עדיין חשבו שמדובר ביום קרב (פינקל, 2013, עמ' 270-306).

המתח שבין שיפור המוכנות לתרחיש הסביר לבין שיפור המוכנות למלחמה מנהל באופן תמידי על ידי מפקדים בעלי אחריות גזרתית. מבצעי "קפיטל" שיפרו את השפה המשותפת הבין-חילית של סדר הכוחות (סד"כ) הזמין בפיקוד צפון וסייעו בפיתוח מומחיות לגזרת סוריה, כגון זו של חטיבה 188 ויחידות מילואים נוספות.

² ראה ההכנות שביצע רא"ל יצחק רבין לפני מלחמת ששת הימים.

מינואר ועד אפריל שקט הגבול עם סוריה, יתכן שכתוצאה מהתכוננותה למערכה עם ישראל.

מאפריל ועד אוגוסט 1973 הועלתה כוננות "כחול לבן" בשל התרבות הידיעות על תכונה למלחמה במצרים ובסוריה. האלוף חופי זיהה את ההזדמנות, ובמהלך הכוננות הואצו תהליכי בניין הכוח וקיבלו קשב ומשאבים מטכ"ליים. בספטמבר גברו הסימנים למלחמה הולכת וקרבה, עד שביום הכיפורים, ב־6 באוקטובר, פרצה המלחמה בהתקפת פתע של הכוחות הסורים והמצרים.

התפיסה שגיבש האלוף חופי בפיקוד הצפון: האלוף חופי סבר כי בהינתן התרעה מסוימת, יעמוד פיקוד הצפון במשימת ההגנה על גבול סוריה רק אם יצליח לנצח בקרב על הזמן כנגד הצבא הסורי. הווה אומר, קצב ריכוז העוצמה הצה"לית לחזית הסורית יהיה מהיר מספיק על מנת לאפשר התמודדות ביחסי כוחות מינימליים כנגד הצבא הסורי. במרכז התפיסה של חופי עמדו שלושה היבטים מרכזיים: זירוז תהליך הצטיידותן לקרב של חטיבות המילואים של הפיקוד בשעת חירום, אפשר

האלוף חופי זיהה את ההיסט בתפיסה הצה"לית כבר בתחילת 1973, ונאלץ להתמודד עם האתגר של השתנות פנימית בפיקוד (כולל שלו עצמו) ורתימת גופי המטכ"ל לתרחיש ייחוס שנדמה היה כדמיוני

תנועה מהירה למרחבי הלחימה ברמת הגולן ושיפור יכולת הלחימה בקווי המגע. קווי הדמיון לאתגרי השעה בגבול הלבנון מעוררי מחשבה.

ניכר כי במצביאותו גיבש האלוף חופי תפיסה קוהרנטית וברורה. על בסיסה בוצעו פעולות רבות, הן סדורות והן חפוזות, להגברת המוכנות בפיקוד הצפון. האלוף חופי אף עשה מאמצים רבים להסטת קשב ומשאבים להגנה על רמת הגולן במסגרת כוננות "כחול לבן" ובשבועיים שקדמו למבצע. במהלכו הצליח פיקוד הצפון לבלום את ההתקפה ברמת הגולן ואף להתאושש מהר באופן יחסי, לצאת להתקפות נגד ולהתקפה בשטח סוריה.

למרות ההישגים המשמעותיים, דומה שנעדריש שלושה מרכיבים בולטים מתפיסתו של חופי ומתוכנית העבודה שנבנתה על בסיסה: ראשית, היות התפיסה שבויה בקונספציה המטכ"לית, על אף הסימנים המעידים על מלחמה וזווית ההסתכלות הייחודית, והיותה מוטית לתרחיש ימי קרב ולא למלחמה כוללת. שנית, היעדר הניסיון ליצר תהליכים שאינם לינאריים ומאורגנים בתבניות הצה"ליות המוכרות. התפיסה עסקה בטיוב הקרב על הזמן לצבירת כוחות בחזית ולא שילבה רעיונות המנסים לפרוץ את מסגרת הפיסיקה הצבאית המוכרת של צבא היבשה.

שלישית, המענים שניתנו בולטים בהיותם פתרונות מבית, החל מארגון הסד"כ בפיקוד הצפון וכלה בביצוע פעולות שהפיקוד ידע לעשות כמעט לבדו בעזרת יחידותיו ואגפיו, למעט העברת הימ"חים למזרח הגליל שדרשה הנחייה מטכ"לית ושיתוף פעולה עם אג"א. ייתכן שעניין זה קשור ברמת השילוביות הבין-זרועית הנמוכה של צה"ל בתחילת שנות השבעים.

המאמצים והתהליכים להגברת המוכנות ואופן ביטויים במלחמה

באפריל 1973 החליט הרמטכ"ל דוד אלעזר על כוננות "כחול לבן". כוננות זו כללה מרכיבים שונים בתחומי הארגון, העברת יחידות לקרבת החזיתות, הצטיידות מוגברת באמצעי לחימה ותחמושת, סלילת צירים, בניית מוצבים, חפירת תעלות נ"ט, הנחת שדות מוקשים ועוד. המאמר יפרט את השינויים שנעשו בתחומי העתקת יחידות למחנות קדמיים וההכנות הלוגיסטיות; ארגון המרחב והכנת מכשולים הנדסיים; מערכת הפיקוד והשליטה; האש הפיקודית; סיוע האש האווירית; העורף האזרחי והתכנון האופרטיבי. בכל אחד מהתחומים יתוארו הפעולות שנעשו לפני המלחמה ואופן ביטויין במלחמה עצמה (אשר, 2008, עמ' 35-64; אורן, 2013, עמ' 140-148, 157-163, 172-175).

מאמץ להעתקת יחידות למחנות קדמיים ובתחום ההכנות הלוגיסטיות

בקיץ 1973 הועבר הימ"ח (יחידת מחסני חירום) של חטיבת הגיוס המהיר 179 (טנקי שוט קל) לאזור ראש פינה. מהלך זה אפשר לצייד את לוחמי חטיבה 7 בטנקים אלו ולהעלותם לרמה עוד במהלך צבירת הסד"כ ברמת הגולן לפני תחילת הלחימה. כמו כן, פלוגת טנקים מגדוד 266 של חטיבה 179 הצליחה לצאת ממחנה פילון לעבר נפח בליל הלחימה הראשון, ויחד עם שתי פלוגות נוספות של הגדוד שהגיעו לנפח לפנות בוקר ניהלה קרבות בלימה מול כוחות סוריים. גדוד 96 מחטיבה זו נכנס לקרב מכיוון ציר יהודיה כבר בשעה 05:00.

גם ימ"ח חטיבת הטנקים 679 הועבר במחצית הראשונה של 1973 ממזרח לראש פינה. מחלקת טנקים מחטיבה זו נתקלה ב-7 באוקטובר בשעה 02:00 בכוח סורי שניסה להתקדם לצומת קצבייה. כוחות מגדוד 57 ומגדוד 289 עלו כבר ב 07:00 בציר גשר בנות יעקב (אור, 2003, עמ' 219-226).

במהלך 1973 הועברו חטיבות 4 ו-9 (גדודי שרמן מיושנים) למחנות עורפיים בחיפה. הכוחות הראשונים מחטיבות אלו הגיעו לרמת הגולן רק בשעות הצהריים של ה-7 באוקטובר.

קרבתם של כוחות המילואים האיכותיים של פיקוד צפון לחימה, אפשרה תנועה על הזחלים והגעה בזמנים רלוונטיים (כמעט ברגע האחרון) לקרבות הבלימה ברמת הגולן. לכוחות אלו הייתה חשיבות אדירה בבלימת הצבא הסורי בליל הלחימה הראשון ובבוקר יום הלחימה השני, ובמידה רבה הם שעיצבו את תוצאות היממה

הראשונה ללחימה. יש לציין כי הכוחות הגיעו בטפטופים וללא תהליך מעבר משגרה לחירום (מעמ"ל) חטיבתי מלא (אור, 2003, עמ' 78). על חשיבות העתקת הכוחות מהבסיסים בחיפה לאזור ראש פינה מעידה גם הגעתם, כאמור, של כוחות מחטיבות 4 ו-9 רק בשעות הצוהריים של יום הלחימה השני. הישג מרשים כשלעצמו, אך בעל משמעות קטנה יותר בקרבות הבלימה הקשים של השעות הראשונות למלחמה.

אלוף פיקוד הצפון יצחק חופי (במרכז, מצביע על המפה) בהתייעצות בכירים במפקדת פיקוד צפון במהלך מלחמת יום הכיפורים (דובר צה"ל)

תחמושת הטנקים הועברה ממחסנים בעורף למחסני חירום קדמיים של החטיבות. בעקבות דילוג זה, בחלק ממחסני החירום לא היו משטחים לתחמושת או שלא היו די מקומות לאחסנת התחמושת עבור כל היחידות. תוכננו חוות תחמושת בקרבת מחסני החירום, אך הן לא הספיקו להיבנות עד למלחמה. מצבורי התחמושת שהוכנו בלב רמת הגולן שירתו היטב את הכוחות הלוחמים ביום הראשון של המלחמה.

בסיכומו של דבר, כוחות המילואים שקודמו למרחב ראש פינה נכנסו ללחימה תוך 12 שעות מרגע גיוסם. תוך 24 שעות היה כל מערך המילואים הפיקודי מעורב בלחימה או ערוך לקראתה. בבחינה של שילוב הכוחות במלחמה מול הצבירה המתוכננת בתוכנית האופרטיבית למלחמה כוללת ('סלע'), אשר הגדירה +36 לצבירת הכוחות, אין ספק שלמאמץ הלוגיסטי ולארגון מחדש של פריסת הכוחות שהוביל חופי הייתה חשיבות מכרעת בהתמודדות עם התקפת הפתע הסורית.

ארגון המרחב והכנת מכשולים הנדסיים

על מנת לקצר את משך הזמן מהגיוס ועד להיערכות בעמדות, נבנו גשרי ביילי על הירדן במקביל לגשר בנות יעקב וגשר אריק, ונפרצו דרכים חדשות באורך כולל של 140 ק"מ מהמחסנים החטיבתיים לגשרי הירדן ומשם לעמדות ברמת הגולן. דרכים אלה אפשרו במלחמה את העלאתם לרמה של כוחות משוריינים במספר צירים ונתיבים אל מול מאמצי הלחימה הסוריים. כמו כן, נערכה פעילות הנדסית לחיזוק קווי ההגנה. נבנו רמפות לטנקים ששימשו את הטנקים בקו החזית והועמקה תעלת הנ"ט בשני מקטעים באורך כולל של 12 ק"מ, אך זו לא הושלמה בשל מחסור תקציבי.

התעלה הוכיחה את עצמה במלחמה, אך הישגי הבלימה שלה היו נקודתיים וזמניים בלבד אל מול רוחב החזית ברמת הגולן. חפירת תעלות הנ"ט בחזית הייתה רכיב הגנתי שנכון היה להעצימו טרם המלחמה, אך ייתכן שרתימת המשאבים לפרויקט בהיקף כזה, שחורג בדרך כלל ממסגרת התקציב הפיקודית, לא זכתה לשכנוע מספיק ולמיקום גבוה יותר בסדר העדיפויות של צה"ל ומשרד הביטחון.

מערכת הפיקוד והשליטה

במהלך 1973 זורזה הקמתה של אוגדה 210 בפיקודו של אלוף דן לנר, אשר תוכננה להיות מוקמת ב־1974. היחידות באוגדה נבנו על בסיס יחידות שהיו קיימות במערכים השונים של הפיקוד. האוגדה הופעלה במלחמה (כשנה לפני המועד המתוכנן), תחילה למשימות הגנה ממערב לירדן ולאחר מכן, בצוהרי ה־7 באוקטובר, קיבלה את האחריות על דרום רמת הגולן. בהמשך הלחימה היא היוותה מרכיב מרכזי בהתקפת־הנגד נגד כוח המשלוח העיראקי. הקדמת הקמתה של האוגדה אפשרה חלוקה נכונה יותר של הפיקוד והשליטה (פו"ש) על כלל המרחב הגאוגרפי של רמת הגולן והתמודדות טובה יותר בבלימת הסורים ובהשבת המצב לקדמותו. מפקדת אוגדה 36 בפיקוד תא"ל רפאל איתן (רפול) הוגדרה כבעלת האחריות המבצעית על רמת הגולן בחירום, וקודמה במסגרת כוננות "כחול לבן" לאזור ראש פינה. מעבר זה אפשר להפעיל את אוגדה 36 במהירות כבר בבוקר ה־6 באוקטובר ולתת לה אחריות על גזרת דרום רמת הגולן כבר בלילה הראשון ללחימה (איתן וגולדשטיין, 1985, עמ' 131). גיוס של מפקדת אוגדה ויחידותיה באופן שיספיק לקבלת אחריות גזרתית ב־12 שעות מרגע הפעלתה הינו הישג מרשים, המצביע על תכנון נכון של מערך הפו"ש.

האש הפיקודית

בחודשים שקדמו למלחמה, סומנו ונמדדו באופן מדויק עמדות הארטילריה המתוכננות, ונחפרו עמדות ששימשו את הסד"כ הארטילרי הסדיר בתחילת המלחמה. הפיקוד אף טרח לקדם בחודשים שלפני המלחמה כ־700 פגזים למחנה הלוגיסטי

בצנובר. על אף חשיבותה בתחילת המלחמה, חושבה כמות הפגזים לפי מפתח ימי קרב ולא נתנה מענה מספק ליום המלחמה הראשון. כמו כן, קודם האגד הארטילרי 212 (השייך לאוגדה 36) לאזור ראש פינה. פעולה זו הוכחה כיעילה ביותר כאשר כבר בשעות הלילה המוקדמות של ה-6 באוקטובר הגיעו שני גדודים ראשוניים של האגד לשטחי הפריסה שלהם, והחלו לסייע לכוחות הלוחמים בעמדות ממערב לירדן. כלקח ממבצעי "קפיטל", נפרסו תצפיות קבועות לטובת הכוונת האש באתרים שולטים לאורך הקו. ביומיים הראשוניים של המלחמה היו תצפיות הקו 'העיניים' היחידות של פיקוד צפון, הן אספו מודיעין ואפשרו הפעלת אש יעילה של הסוללות. מאמץ האש הפיקודי הוכח כאפקטיבי ביממה הראשונה למלחמה, וההשקעה בהעברת הימ"ח של אגד 212 לגליל השפיעה על המלחמה כולה. למרות זאת, ניכר כי המאמץ היה מוטא לתרחיש ימי קרב ולא מלחמה כוללת, כפי שיעידו כמויות התחמושת ברמת הגולן.

סיוע האש האווירית

היעדר העומק ברמת הגולן והעדיפות הסורית בארטילריה (בכמות ובעוצמה) חייבו סיוע משמעותי רב יותר של חיל האוויר בתוכנית המגננה מזה שתוכנן מראש ושהיה בפועל. לצורך כך, נדרש היה לבנות תוכנית להתמודדות עם איום האזור מוכה הטילים (האמ"ט) ברמת הגולן הסורית. איום אשר היה מוכר והובן אך לא הופנם דיו. על ההבנה יעיד המהלך של הקמת מגדלי "צא כיוון" בגולן לצורך הפעלת מטוסים לתקיפה באמ"ט במחצית הראשונה של 1973.³ נבנתה תוכנית בחיל האוויר לטובת סיוע לכוחות היבשה ללא עליונות אווירית (תוכנית "שריטה") אך היא לא תורגלה, ולא הופעל על חיל האוויר לחץ מצד הפיקוד ליצירת הכשירות הנדרשת. בתוכנית 'שריטה' הוגדרו טייסות ומרחבי תקיפה, אך נכתב בה שמודיעין על כוחות האויב יינתן בזמן אמת על ידי כוחות היבשה. עבור הקורא בן ימינו, יש לציין כי לא ניתן היה להכין "בנק מטרות" אל מול מתקפה סורית, שכן זו התבססה על אלפי כלי רכב קרב משוריינים (רק"ם) שניעו בשטח. עקב מתקפת הפתע, מערך קציני התיאום האוויריים לא פעל כפי שתוכנן, לפיכך היו קשיים ניכרים בהעברת מודיעין על מטרות קרקעיות למטוסי חיל האוויר. יש לציין לזכותו של חופי, כי הוא הבין היטב שהסיוע לפיקוד הצפון מותנה בהשגת עליונות, ושאל ישירות את מפקד חיל האוויר בני פלד אם הוא ערוך להתמודדות עם מערך הטק"א (טילי קרקע-אוויר) מבוסס ה-S.A-6 שהלך והצטבר ברמת הגולן. פלד ענה לו שאכן יש בעיה (מיכלסון ומלצר, 2002, עמ' 355).

כשכבר הוחלט על הסטת חיל האוויר מפיקוד הדרום לחזית רמת הגולן ביממה הראשונה למלחמה לטובת נטרול הטק"א לתכליות המוזכרות לעיל (מבצע דוגמן 5),

³ מגדלי "צא כיוון" נועדו לאפשר לצוות המטוס לאפס את מערכת הניווט האירנציאלית לפני הכניסה לתקיפה בשטח סוריה. היו כאלה גם לאורך תעלת סואץ בדרום.

נכשל מבצע זה, והמאמץ הועתק שוב לחזית הדרום. מחד גיסא, הצליח האלוף חופי להשפיע על הצורך להסיט את המאמץ האווירי לחזית הסורית בליל ה-6 באוקטובר, אך מאידך גיסא, מאמץ זה לא נשא פרי, בעיקר כתוצאה מהיעדר מודיעין קרקעי לתקיפת מטרות אויב ניידות וגם עקב אי-השגת העליונות האווירית, שהקשתה על פעולת חיל האוויר במרחב. מאמץ זה היה מאוחר מדי ומועט מדי. פעולות חיל האוויר בתחילת המלחמה תועדפו לחזית המצרית, וכשפעל חיל האוויר בסוריה היו פעולות אלו ממוקדות בתקיפת תשתיות לאומיות, יעדי איכות וטק"א. בין היתר הותקפו גם שיירות טנקים ואספקה סוריות וניתן סיוע לכוחות השריון בהגנה, אך בכמויות קטנות בהרבה מחזית הדרום.

בסיכומו של דבר, מאמץ הסיוע האווירי לא מיצה את הפוטנציאל שלו בבלימת התקפת הפתע, בסיוע למגננה ובהשבת המצב לקדמותו. בשונה מהפעולות האקטיביות של פיקוד הצפון לקידום יכולות יבשתיות לכיוון רמת הגולן בשנה שקדמה למלחמה, לא בוצעו פעילויות בין-זרועיות מספקות לשיפור האפקטיביות של חיל האוויר במלחמה ובבלימת התקפת הפתע. יתרה מכך, השינוי בפריסת ההגנה האווירית הסורית ברמת הגולן, שפגם באפקטיביות ההתרעה, לא קיבל מענה מקדים בדמות עדכון התוכניות האופרטיביות, כך ש"שריטה" תותאם לתמונת המצב החדשה.

העורף האזרחי

במסגרת תוכנית ההגנה אשר סוכמה ב-31 במאי 1973, הוכנה תוכנית פינוי לנשים ולילדים מיישובי רמת הגולן. תוכנית זאת נשמרה בסוד והופעלה על ידי חטיבה 820 בתזמון נכון ובהצלחה בבוקרו של יום כיפור.

התכנון האופרטיבי

מאפריל 1973 שקד הפיקוד על עדכון התוכניות האופרטיביות. בשל החשש שמשך ההתרעה התקצר מאוד, נבנו תוכניות אופרטיביות לצבירת הכוחות, לפריסתם ולהפעלתם בהגנה מול התקפה סורית אפשרית. הוגדרו שני אזורים עיקריים שדרכם יחדרו דיביזיות סוריות לרמת הגולן – פתחת קונטרה ופתחת רפיד. תוכניות המגננה עסקו בעיקר בצבירת סד"כ, ונשענו על ההנחה המטכ"לית כי תינתן התרעה מוקדמת של אמ"ן למתקפת אויב, שתאפשר צבירת סד"כ של שתי אוגדות (650 טנקים) תוך 36 שעות. במקרה של התקפת פתע היה על כוחות הסדיר לבלום את ההתקפה בתגבור של שתי חטיבות טנקים, תוך ביצוע התקפות נגד של אגרופי שריון. הנחת היסוד הייתה, שבהיעדר עומק אסטרטגי לא ניתן לממש קרב הגנה נייד תוך ויתור על שטח כמצווה בצורת קרב הגנה. התוכניות נבחנו ב-26 באפריל וב-8 במאי, ולמרות השינוי בהבנת תמונת המצב בפיקוד הצפון, בהיעדר רכיב הצילום האווירי במודל ההתרעה, לא בוצעו בהן שינויים משמעותיים. יש לציין כי המטכ"ל לא קיים משחק מלחמה במתאר הגנה, כמתבקש נוכח הערכת המצב הפיקודית.

שתי התוכניות שהיו אמורות לאפשר את צבירת הכוחות ולספק פתרונות להגנת רמת הגולן מול דרך פעולה אפשרית (דפ"א) של תקיפה מוגבלת היו תוכנית "חול ים" ותוכנית "גיר". תוכנית "חול ים" התבססה על הסד"כ הסדיר בלבד (שלושה גדודי טנקים, עשר סוללות ארטילריה ושני גדודי רגלים במוצבי הקו) והוגדרה מוכנות תוך 24 שעות מפקודה. תוכנית "גיר" הוגדרה כתוכנית המינימלית המאפשרת הגנה על רמת הגולן, והתבססה על סד"כ סדיר מוגבר ביחידות מילואים (שתי חטיבות טנקים, 15 סוללות ארטילריה ושני גדודי החי"ר במוצבי הקו). התוכנית הוגדרה מוכנות החל מפ' + 30 (פ = רגע הקריאה לכוחות המילואים). למלחמה כוללת הוכנה פקודת "סלע", שכללה את כל הסד"כ של פיקוד צפון והוגדרה מוכנות מפ' + 36 שעות.⁴ למרות השתנות תמונת המצב, הפיקוד לא בנה תוכנית מפורטת למקרה של התקפת פתע. לראיה, מרגע שנבט החשש להתקפה כזאת של הסורים, החלה צבירת סד"כ במתווה "גיר", שניסה לתת מענה קרקעי לימי קרב, אך לא נתן מענה מערכתי לסוג המלחמה שהתפתח בפועל.⁵

פירת תעלות הנ"ט בחזית הייתה רכיב הגנתי שנכון היה להעצימו טרם המלחמה, אך ייתכן שרתימת המשאבים לפרויקט בהיקף כזה, שחורג בדרך כלל ממסגרת התקציב הפיקודית, לא זכתה לשכנוע מספיק ולמיקום גבוה יותר בסדר העדיפויות של צה"ל ומשרד הביטחון

בשבועיים שלפני המלחמה עלתה הערכת הסבירות למלחמה בפיקוד הצפון. האלוף חופי זיהה נכון את תמונת המצב, וביקש מהמטכ"ל להשאיר בכוננות את חטיבת המילואים 179, שביצעה תרגיל גיוס חירום. חופי נענה בשלילה. חופי אף עשה מאמצים לייצר את תחושת הדחיפות במטכ"ל ובדרג המדיני. בהערכת המצב על התוכנית הרב-שנתית ב-24 בספטמבר, הוא נטל את רשות הדיבור ללא תיאום עם הרמטכ"ל, והביע את חששותיו בפני שר הביטחון דיין. כתוצאה מכך אילץ דיין את הרמטכ"ל אלעזר לדון בטענותיו של חופי על בעיית ההתרעה ברמת הגולן. כמו כן, התעקש חופי על תגבור רמת הגולן בטנקים, וקיבל לידי את חטיבה 7, שהשאירה את הטנקים בסיני ועלתה לרמת הגולן עם הטנקים של חטיבת המילואים 179. הימצאות טנקי חטיבה 7 בחזית רמת הגולן בפתיחת המלחמה שינתה את תוצאות קרב הבלימה (גולן, 2013, עמ' 163-166).

⁴ אוגדה 36 לפני (שלוש חטיבות) ואוגדה 210 (שלוש חטיבות) כעתודה פיקודית למשימות הגנתיות והתקפיות.

⁵ בימים שלפני המלחמה ובעקבות ההתרעות בוצעו פעולות במטכ"ל ובפיקוד צפון לצבירת סד"כ סדיר נוסף ובכלל זה כוחות מחטיבה 7 וסוללות ארטילריה (כולל סוללת תותחי 175 מ"מ של פצ"ן).

סיכום

ניכר כי האלוף חופי הכיר היטב בצורך להתכונן למלחמה, ואף הוביל במצביאותו את פיקוד הצפון לפעולות משמעותיות בבניין הכוח. במבחן המציאות, פעולות אלו אפשרו את בלימת הצבא הסורי ברמת הגולן. בין הבולטות שבהחלטותיו ובפעולות שהוביל: העתקת כוחות המילואים למרחב הגליל המזרחי וארגון המרחב, אשר אפשרו ניוד כוחות מהיר לרמה בשעות הראשונות של המלחמה. הסדרת הפו"ש שהוביל חופי להגברת זמינותה של אוגדה 36 והקמת מפקדת אוגדה 210, אפשרו ניהול נכון יותר של הקרבות ברמת הגולן וקבלת אחריות של האוגדות לגזרתן בזמנים קצרים. פעולות אלו נתנו מענה להתקפת הפתע על אף שלא תוכננו לתרחיש זה. יש לציין, כי הפעולות שהוביל האלוף חופי יצרו קצב מהיר ביותר של צבירת סד"כ המילואים בחזית רמת הגולן, מהלך שצריך לשמש השראה לכוחות של ימינו. זהו מקרה בוחן ושיעור רב חשיבות של המענה הבסיסי העקרוני המייצר גמישות רבה יותר מבניין כוח והנותן מענה לתרחיש ספציפי.

האלוף חופי הצליח לנצל היטב את העלאות הכוננות ברמת הגולן לצורך האצת תהליכי בניין הכוח הפיקודיים, ואף השפיע על הערכת המצב בשבועיים שלפני המלחמה. כתוצאה מהלחץ שהפעיל הוסטו כוחות לרמת הגולן ואלה סייעו בבלימת התקפת הפתע.

על אף ההצלחות שפורטו בתהליכי בניין הכוח, חלק מהם היו מוטים לתרחיש יום הקרב ולא לתרחיש של מלחמה כוללת (כתוצאה מהחיתוך המבצעי במחצית השנייה של 1972). ניכר כי האלוף חופי היה נתון במתח שבין מתן מענה לצורך המבצעי השוטף (יום קרב) לבין מתן מענה שלם יותר למלחמה.

בנוגע להיבט התפיסתי, הפעולות שאותן הוביל חופי התבססו על תפיסה שגויה, שתהיה מיידה מספקת של התרעה למלחמה (קודם כול ברמה המטכ"לית, אך גם ברמה הפיקודית). האלוף חופי הבחין בהיסט המתפתח בדמות קיצור זמן ההתרעה עד להפיכתו ללא רלוונטי אל מול התוכניות הקיימות. ניתן לשער, כי תובנה זו התפתחה באופן הדרגתי ו'בקעה' בשבועיים שלפני המלחמה, תעיד על כך התערבותו הבוטה מול שר הביטחון ב-24 בספטמבר. למרות זיהוי ההיסט, לא תוקפה התפיסה, לא עודכנו התוכניות ולא בוצעו תרגילים בחזית רמת הגולן (באופן כללי, צה"ל הזניח את תרגול ההגנה בשנים שלאחר מלחמת ששת הימים). במובן הזה, אנו למדים על חשיבותה של תפיסה מגובששת ברמת האוגדה והפיקוד המתכתבת עם המגמות הצה"ליות אך לא בהכרח נשענת על הנחות היסוד שלהן. עניין זה קשור לתפיסת האחריות ולהבנת תמונת המצב והמגמות המתהוות מזווית הסתכלות גזרתית ייחודית, המשלימה נקודות עיוורון מטכ"ליות.

נדמה שהלקות בכלל הפעולות שנקט הפיקוד לאורך שנת 1973 נעוצה בפרשנות של המציאות במושגים ובתבניות מחשבה מוכרים בלבד. לא נעשה ניסיון לייצר "מעגלי אבטחה" בהובלת הפיקוד לחיזוק ההתרעה המוקדמת שבבסיס התפיסה, על

אף זיהוי נקודות התורפה בחודשים שקדמו למלחמה. עניין שהוא בבחינת מתן מענה מסוים לדפ"א המסוכנת לתוכנית. כמו כן, אילו הייתה מתפתחת תפיסה מתאימה די זמן מראש, ניתן היה לשפר את קטלניות המענה באש להתקפת פתע בפיתוח יכולת נ"ט ישראלית אפקטיבית ולא רק בהסתמכות מוחלטת על עליונות השריון הישראלי (צה"ל דחה עקרונית את רעיון השימוש בנ"ט). מעניין לראות עד כמה ה'קונספציה' של הישענות על התרעה לא רק השפיעה על התוכניות המבצעית ועל הערכות המודיעין אלא עיצבה את תהליכי ההיערכות וארגון המרחב. אסייג ואומר, כי זוהי הסתכלות על המצב דרך עיניו של קצין בצה"ל של שנת 2020, וייתכן שהיא גורמת עוול לאלוף חופי, שפעל בארגון שונה והרבה פחות משולב ברמה הבין-זרועית. חלק ניכר מהפעולות שביצע הפיקוד היו ממקורותיו, בסמכותו או בפיקודו המלא. היעדר החיבור של חיל האוויר לתכנון ולבניית מענה מקדים לבעיית האמ"ט כמו גם החיכוכים עם אמ"ן והקושי בגיוס המשאבים לחפירת תעלת הנ"ט רומזים על בעיה בבניית הבנה משותפת בין הפיקוד לבין חלק מזרועות ואגפי המטכ"ל.

לסיכום, האלוף חופי השפיע באופן דרמטי על הערכת המצב וקבלת ההחלטות בשבועות שקדמו למלחמה. במצביאותו טרם המלחמה הצליח לייצר כלים ויכולות צבאיות לבלימת הסורים ברמת הגולן למרות ההפתעה. יחד עם זאת, המאמר מדגיש את חשיבותם של הצורך בהשתנות מהירה מול הערכת המצב ושל יצירת שותפויות למתן מענים רלוונטיים. זוהי צידה משמעותית למסע לגיבוש תפיסה חדשה וליצירת המענים לאתגרים המתפתחים בגזרת אוגדת הגליל.

רשימת מקורות

- אור, אורי. (2003). **אלה האחים שלי**. ידיעות ספרים.
- אורן, אלחנן. (2013). **תולדות מלחמת יום הכיפורים**. מודן ומחלקת היסטוריה של צה"ל.
- איתן, רפאל וגולדשטיין, דב. (1985). **רפול: סיפור של חייל**, ספרית מעריב.
- אשר, דני (עורך). (2008). **הסורים על הגדרות**. מערכות.
- גולן, שמעון. (2013). **מלחמה ביום הכיפורים – קבלת ההחלטות בפקוד העליון במלחמת יום הכיפורים**. מודן, מערכות והמחלקה להיסטוריה.
- מיכלסון, בני ומלצר, אפי (עורכים). (2002). **מלחמת יום הכיפורים – קתדרת מפקדים וחוקרים**. העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית שליד אוניברסיטת תל אביב והמרכז לחקר כוח המגן מיסודו של ישראל גלילי.
- פינקל, מאיר (2013). **אתגרים ומתחים בתהליך בניין**. מערכות.